

Management of the process of formation of the cartographic competence of students

Utkir IBRAGIMOV¹

Karshi Engineering- Economics Institute

ARTICLE INFO

Article history:

Received January 2021

Received in revised form

15 January 2021

Accepted 20 February 2021

Available online

7 March 2021

Keywords:

educational goal

practical

leadership goal

educational and

developmental goals

ABSTRACT

This scientific article describes the results of research on the formation of cartographic competence of students, the definition of learning objectives, the definition of practical, educational, pedagogical and developmental laws related to the formation of cartographic competence, and the solution of each of these objectives within the studied problem made.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Талабаларнинг картографик компетентлигини шакллантириш жараёнини бошқариш

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

таълим мақсади

амалий

етакчи мақсад

тарбиявий ва

ривожлантирувчи

мақсадлар

Ушбу илмий мақолада талабаларнинг картографик компетентлигини шакллантиришга оид, ўрганиш мақсадларини аниқлаш, ўқув мақсадларини батафсил кўриб чиқиш билан боғлиқ амалий, таълимий, тарбиявий ва ривожлантирувчи, картографик компетенцияни шакллантиришга йўналтирилган қонуниятларни аниқлаш ва ушбу мақсадларнинг ҳар бирини ўрганилаётган муаммо доирасида ечиш масалалари юзасидан тадқиқот натижалари баён қилинган.

¹ Lecture, researcher of Karshi Engineering- Economics Institute, Karshi, Uzbekistan,
E-mail: utkir.ibragimov.92@mail.ru

Управление процессом формирования картографической компетентности студентов

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

образовательная цель
практическая
лидерская цель
образовательные и
развивающие цели

В данной научной статье описаны результаты исследования по формированию картографической компетентности студентов, определение целей обучения, определение практических, образовательных, педагогических и развивающих закономерностей, связанных с формированием картографической компетентности, и решение каждой из них. Эти задачи в рамках изучаемой проблемы.

КИРИШ

Ўқитишни ташкил этиш билан боғлиқ ҳолда технологик ёндашувни танлаш асосий восита сифатида ўзини оқлаганлиги сабабли, биз ушбу жараённинг тузилишини олий ўқув юрти талабаларининг картографик компетенциясини шакллантириш жараёни моделини тўлиқ акс эттиради деб ўйлаймиз. Унинг тузилиши қуйидаги таркибий қисмларнинг мавжудлиги билан аниқланади: мақсадли, мотивацион, моддий, назорат ва баҳолаш, бу ОТМ талабаларининг картографик компетенциясини шакллантириш жараёнини бошқариш босқичларига мос келади.

АСОСИЙ ҚИСМ

Таклиф этилаётган технологияда ўрганиш мақсадларини аниқлаш босқичини тақсимлаш ўқув мақсадларини батафсил кўриб чиқиш билан боғлиқ - амалий, таълимий, тарбиявий ва ривожлантирувчи, бу картографик фанларни ўзлаштиришга ва шу билан бир вақтда картографик компетенцияни шакллантиришга йўналтирилади.

Таълим мақсадини амалга ошириш талабаларнинг картографик фанларни профессионал жиҳатдан муҳим мавзулар сифатида тўғри тушунчаларини шакллантиришни назарда тутди. Картография ва топография соҳасидаги билимлар ва кўникмалар талабаларнинг харита билан ишлашга қизиқишини шакллантиришга, математик фикрлашни ривожлантиришга, картографияда нафақат билим, балки тарбиявий аҳамиятга эга бўлган ишни ва илмий тадқиқот ишларини оқилона ташкил этиш кўникмаларини шакллантиради. Картографик компетенцияни ривожлантириш мақсади биринчи ўринга чиқади.

Таълим мақсадларига эришишда картографик фанлар ижодий шахсни тарбиялашга ҳисса қўшади. Уларни ўрганиш географик фикрлашни шакллантиришга, тадқиқот фаолияти услубларини ўзлаштиришга, ўз-ўзини тарбиялашнинг маълум қобилиятларини эгаллашга, махсус "картографик" дунёқарашни шакллантиришга ҳисса қўшади ва ўзини такомиллаштириш воситаси сифатида картографик фанларга муносабатни тарбиялайди. Таълим мақсадлари танланган касбга нисбатан ижобий муносабатни шакллантириш босқичида муҳим бўлиб, талабаларни босқичма-босқич ва оғриқсиз равишда мустақил таълим

фаолиятига қўшилишига ёрдам беради ва картографик компетенцияни шакллантириш воситаси ҳисобланади.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ ВА МУҲОКАМАСИ

Ривожлантирувчи мақсадларга эришиш учун талаба шахсининг уйғун ривожланишини англатади, бу қуйидагиларни ўз ичига олади:

- ❖ таълим фаолияти;
- ❖ интеллектуал ташаббуснинг намоён бўлиши;
- ❖ картографик моделлаштириш ва хаританинг образли-график тилини билиш билан боғлиқ ҳолда ижодий қобилиятларни ривожлантириш;
- ❖ картография соҳасидаги дунёқараш муаммоларини, тадқиқот ва ижодий вазифаларни ҳал қилиш;
- ❖ мустақил равишда мантиқий ва танқидий фикрлаш қобилияти; хотира, диққат, тасаввурнинг барча турларини ривожлантириш ва такомиллаштиришдан иборат.

Картографик фанларни ўқитиш технологиясини лойиҳалашда *етакчи мақсад* талабаларнинг картографик компетенциясини шакллантиришдир. Ушбу мақсадга эришиш картографик фанлар соҳасида билим, кўникма ва малакаларнинг мавжудлиги, шунингдек, ўқув ва касбий фаолиятни амалга ошириш учун уларнинг умумийлигини сафарбар қилиш қобилияти ва тайёрлиги билан тасдиқланади. Картографик фанларни ўқитишнинг профессионал йўналтирилган технологиясини лойиҳалашда *етакчи мақсад* талабаларнинг картографик компетенциясини шакллантиришдир. Ушбу мақсадга эришиш картографик фанлар соҳасида билим, кўникма ва малакаларнинг мавжудлиги, шунингдек, ўқув ва касбий фаолиятни амалга ошириш учун уларнинг умумийлигини сафарбар қилиш қобилияти ва тайёрлиги билан тасдиқланади.

Ўқув мақсадларини батафсил кўриб чиқиш ОТМ талабаларининг картографик компетенциясини шакллантиришда уларга эришиш жараёнининг айрим қонуниятларини аниқлаш учун асос яратади. Шу сабабли, ОТМ талабаларининг картографик компетенциясини шакллантиришга қаратилган ўқув мақсадларининг ўзига хос хусусиятларини ва технологиясини барча таркибий қисмлари билан ўзаро алоқаларини диққат билан кўриб чиқиш зарур.

Асарларда кўрсатилгандек [3, 5], педагогика фанларини ривожланишининг замонавий шароитлари асосида танлаш ва ўқитиш жиҳатлари мақсадга мувофиқдир. Картографик фанларни ўқитишни ташкил этишга технологик ёндашув доирасида ушбу назарияга таяниш ўқитувчи томонидан белгиланган мақсадли параметрларни амалга оширишга ёрдам беради.

"Топография", "Картография" ва "ГАТ" фанлари таркибини қуйидаги мезонларга асосланиб, давлат таълим стандартларига мувофиқ танлаш мақсадга мувофиқ:

- ҳар томонлама ривожланган шахсни шакллантириш вазифаларини таълим мазмунида яхлит акс эттириш;
- таркибнинг юқори илмий ва амалий аҳамияти;
- мазмун мураккаблигини талабаларнинг ҳақиқий таълим имкониятларига мувофиқлиги;
- ушбу фанларни ўрганиш учун ажратилган вақт мазмунининг мослиги;

- мавжуд техник ва моддий-техника базаси таркибига мувофиқлиги.

Картографик фанлар бўйича машғулотларнинг мазмунини танлаш жараёнида таълим ва касбий фаолиятнинг айрим турларини амалга оширишлари учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларнинг тўплами бўлган картографик компетенцияни аниқлашга урғу берилади.

Картографик фанларни ўқитишнинг мазмунига асосан мавзулар ва вазифалар талабаларнинг бошқа фанлардан кейинги муваффақиятли ўқишлари учун тегишли билим ва кўникмаларга эга бўлиш зарурлигини ҳисобга олган ҳолда киритилди.

Ўқув материали таркибини тизимлаштириш учун асос - бу тизимли ёндашув. "Топография", "Картография" ва "ГАТ" ўқув фанларининг таркибий ва мантикий схемаси тузилади. Талабаларни идрок этиш ва эслаб қолиш имкониятларига мувофиқ, ўқув материаллари машғулотларнинг турли босқичларида ортиқча юкламаларни ҳисобга олмаган ҳолда тегишли бўлимлар, модуллар, мавзулар ҳамда ўқув машғулотларига бўлинади.

Кейинги, *процессуал таркибий қисм* ОТМ талабаларининг *картографик компетенциясини шакллантиришга* қаратилган, ўқитиш усуллари, шакллари ва воситаларини танлаш ва асослашни ўз ичига олади.

Кўп тадқиқотлар *ўқитиш услубларини* таҳлил қилишга бағишланган, аммо ҳозирги кунга қадар мавжуд ўқитиш усуллари тизимли нуқтаи назардан тақдим қилишда ҳам терминологик муаммолар, ҳам қийинчиликлар мавжуд. Бу ушбу концепциянинг мураккаблиги, ноаниқлиги ва кўп қирралилиги билан боғлиқ.

Фикрларнинг барча хилма-хиллигини етказишга уринмасдан, биз И.Я. Лернер ва М.Н. Скаткин томонидан таклиф қилинган ёндашувни танлаймиз [6, 10]. Унга мувофиқ *ўқитиш услуби* дидактик восита сифатида тушунилади, бу ўқитувчи ва талабалар ўртасидаги ўзаро муносабат нормалари тизими тўғрисида назарий ғоя беради, бу даврда талабалар фаолиятини ташкил этиш ва тартибга солиш, уларнинг мазмунини ўзлаштиришни таъминлаш билан ўқув мақсадларига эришилади.

Картографик фанларни ўқитиш усуллари тизимда қуйидаги омиллар ҳисобга олинган:

- талабаларга таълим бериш, тарбиялаш ва ривожлантиришнинг умумий мақсадлари;

- картографик фанларни ўқитиш методикасининг хусусиятлари;

- муайян дарс материалининг мақсадлари, вазифалари ва мазмуни;

- маълум бир мавзунинг ўрганиш учун ажратилган вақт;

- талабаларнинг тайёргарлик даражаси;

- моддий жиҳозланиш даражаси, жиҳозларнинг, кўргазмалар қуролларнинг, техник воситаларнинг мавжудлиги;

- тайёргарлик даражаси ва шахсий фазилатлари.

ОТМ талабаларининг картографик компетенциясини шакллантиришга қаратилган фанларни ўқитишда қўлланиладиган усуллар талабанинг шахсиятига, унинг ўзини ўзи ривожлантиришда фаол иштирок этишига, юқори сифатли билим, маҳоратга эга бўлишига ва аниқ муаммоларни ижодий ҳал қилишга қаратилган. Улар картографик компетенцияни шакллантиришга ривожланишига ҳисса қўшадилар.

Етакчи методлар - талабаларнинг билим фаолиятини фаоллаштиришга имкон берадиган фаол ўқитиш усуллари. Шунга мувофиқ, касбий муаммоларни ҳал қилишда фаолиятнинг тўлиқ субъектлари бўлган ўқитувчи ва талабаларнинг фаолият тури ва роли ўзгаради. Картографик фанларни ўқитишда улар қуйидаги натижаларга эришишга ёрдам беради:

- талабаларнинг фикрлаш, идрок ва хулқ-атворини оширишда энг юқори онг даражаси;

- ўқув жараёнига юқори даражада жалб қилинганлиги ва талабаларнинг бир-бири билан ўзаро алоқаси;

- ўрганишда юқори мотивация ва ижодкорлик даражаси;

- қисқа вақт ичида касбий амалий кўникма ва кўникмаларни ривожлантириш самарадорлигини ўз ичига олади.

Олий ўқув юртидаги ўқув жараёнининг ажралмас қисми талабаларнинг мустақил ишидир. Бу билан биз талабаларнинг топшириқ бўйича ва ўқитувчи раҳбарлигида, лекин унинг бевосита иштирокисиз бажарадиган режали ишларини тушунамиз. Талабаларнинг ушбу турдаги ишларининг уларнинг билиш фаолиятидаги ўрни ниҳоятда катта. Бу талабаларнинг назарий ва амалий билимларни ўзлаштиришларига онгли муносабатини тарбиялашга, интеллектуал меҳнат одатини сингдиришга қаратилган. Шу билан бирга, талабалар нафақат билимларни эгаллабгина қолмай, балки уни олиш усуллари ҳам ўзлаштириши муҳимдир, яъни. талабаларга қандай қилиб ўрганишни ўргатиш керак, бу кўпинча уларни аниқ маълум билимлар билан жиҳозлашдан кўра муҳимроқдир.

Картографик фанларни ўрганиш билимларни ўзлаштиришнинг ёзувларни ёзиш, абстракт, ўрганилаётган муаммо бўйича адабиётларни кўриб чиқиш, ўқув ва ижодий муаммоларни ечиш, машқ бажариш, ҳисоблаш ва график вазифаларни бажариш ва бошқалар каби шакллари назарда тутади.

Шундай қилиб, талабаларга картографик фанларни ўқитиш усуллари ва шакллари жуда хилма-хил бўлиб, фақат бирдамликда, бир-бири билан оқилона комбинациялашган ҳолда, улар муваффақиятли равишда картографик компетенцияни шакллантиришлари мумкин.

Коммуникатив вазиятларнинг барча турлари (гуруҳли ва индивидуал) касбий йўналтирилган технологиялар доирасида картография, топография ва геодезия ўқитиш жараёнини фаоллаштиришга ёрдам беради.

Ишнинг гуруҳли шакли вазифаларнинг бажарилиши устидан назоратни таъминлаш ва мулоқот учун шароит яратишга имкон беради. Бундай иш жараёнида ўзаро маслаҳатлашувлар, натижаларни муҳокама қилиш максимал даражада қўлланилади ва буларнинг барчаси интенсив мустақил иш билан бирга келади. Аммо шуни таъкидлаш жоизки, ушбу шаклнинг муҳим камчиликлари гуруҳларни ёллаш ва улардаги ишларни ташкил қилишнинг қийинлигидир, чунки гуруҳлардаги талабалар ҳар доим ҳам мураккаб ўқув материални мустақил равишда бажара олмайдилар.

Ўқитишнинг индивидуал шакли ҳар бир талабанинг ўқитиш ва таълим қобилиятларига мувофиқ ўзи учун махсус танлаб олинган мустақил равишда бажариш учун топшириқ олишини назарда тутади. Бундай вазифалар дарслик, харита билан ишлаш, ҳисоблаш ва график вазифаларни бажариш бўлиши мумкин. Аудиаторияда ҳар бир талабанинг имкониятларини ҳисобга олган ҳолда ўқитувчи

томонидан тузилган турли хил характердаги тарқатма материаллар ёрдамида индивидуал иш шаклини ташкил этиш мақсадга мувофиқдир. Бундай фарқланган индивидуал вазифалар механик ишлардан озод бўлиб, кам вақт сарфлаш билан самарали мустақил иш ҳажмини сезиларли даражада оширишга имкон беради.

ОТМ талабаларининг картографик компетенциясини шакллантиришга қаратилган картографик фанларни ўқитишнинг шахсга йўналтирилган технологиясини амалга ошириш белгиланган дидактик мақсадларга эришиш учун турли хил ўқув қўлланмаларидан фойдаланишни ўз ичига олади. Воситаларнинг асосий мақсади ўқув материалларини талабалар томонидан ўзлаштириш жараёнини тезлаштиришдир.

ХУЛОСА.

Замонавий педагогика фанида ўқув қўлланмаларининг қатъий таснифи мавжуд эмас. Ушбу муаммони ҳал қилишда турли муаллифларнинг ёндашувлари маълум:

-биз П.И. Пидкасистонинги илмий ишида баён қилинган қоидаларни асос қилиб олишни таклиф қиламиз [8]. Уларга мувофиқ, ушбу тадқиқот доирасида ўқитиш воситаси ёрдамида биз картографик фанлар бўйича машғулотларни ўтказиш учун яратилган, ўқув маълумотларининг манбалари бўлиб хизмат қиладиган ва ўқитувчи томонидан дидактик мақсадларга эришиш учун фойдаланиладиган объектларни (моддий ва идеал) тушунамиз;

-картографик фанларни ўқитиш жараёни ўқитувчи ва талабаларнинг маълум миқдордаги дидактик вазиятлари билан ифодаланиши мумкин, улар таркибига режалаштириш ҳолати, мустақил иш ҳолати, ўқитиш ва қўллаш ҳолати киради, бу ерда нафақат ўқув материаллари, қўлланмалар ва ишланмалар, балки махсус билимлар ва ўқитувчининг техникаси, талабаларнинг билим ва кўникмалари киради.

Картографик фанлар соҳасидаги билим, кўникма ва малакалар тўпламини қуйидаги таълим турларини амалга ошириш учун сафарбар қилиш қобилияти ва тайёрилиги:

- ҳар хил турдаги ва мураккаблик даражасидаги картографик асарларни яратиш;
- уларни таҳлил қилиш ва амалий фойдаланиш;
- картографик манбалардан тавсифларни тузиш ва ҳар хил ўлчовларни бажариш;
- ҳудуднинг топографик тадқиқотларини ўтказиш.

Картографик компетенциянинг шаклланишига ушбу жараён самарадорлигини оширадиган ва шу билан ОТМ талабаларининг картографик тайёргарлиги сифатини оширадиган педагогик шароитларни ишлаб чиқишда ҳисобга олиниши керак бўлган бир қатор омиллар таъсир кўрсатади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Аллаёров И.А. Дидактические основы активного обучения. АДД. – Т.: 1994. – 173 б.
2. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М.: 1995. – 250 с.
3. Буга П., Карпов Б. Технология обучения в высшей школе // Вестник высшей школы. – 1991. – № 11. – С. 15-17.

4. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 180 с.
5. Тихомиров О.К. Психология мышления. - М.: Академия, 2005. - 288 с.
6. Тихонова А.Ю. Роль картографического метода в изучении культурных процессов регионов России //География в школе. - 2007. -№7. - С. 48-50.
7. Уман А.И. Технологический подход к обучению: теоретические основы. - Москва - Орел: Милл У им. В.И. Ленина, ОГУ, 1997. - 208 с.
8. Уман А.И., Федорова М.А. Модельный подход к процессу обучения // Образование и общество - Орел, 2008. - №5. - С. 37-42.
9. Унт И.Э. Индивидуализация и дифференциация обучения. - М.: Педагогика, 1990. - 188 с.